

821.111-31.09Бајат, А.С.
82.0

Милан Дамјаноски

МЕТАФИКЦИЈАТА КАКО ФОРМА ЗА ПРЕНЕСУВАЊЕ НА ТУЃИОТ ГОВОР ВО ПОСЕДУВАЊЕ НА А.С. БАЈАТ

Апстракт: Во овој труд сакаме да го разгледаме процесот на градењето на метафикциските текстови, како форма на пренесување на различни општествени, идеолошки и книжевни дискурси. Предмет на анализа ќе биде историскиот роман *Поседување* од А.С. Бајат, за кој сметаме дека е податно дело за овој вид на истражување, како метафикциски текст во кој се сопоставени два различни историски периода, Викторијанскиот и современиот период во Велика Британија. За подобро да го анализираме овој процес, ќе се исползуваме со тезата на Михаил Бахтин за туѓиот говор, која тој ја разработува во своето дело „Марксизам и филозофијата на јазикот“.

Клучни зборови: А.С. Бајат, *Поседување*, Михаил Бахтин, метафикција, туѓиот говор

1. Вовед

Бидејќи сознанието за своето минато го добиваме преку книжевноста и историјата, како текстуални изрази што градат дел од нашиот идентитет, ние единствено преку нив можеме плодотворно да заземеме став кон нив, и заради тоа се појавуваат и метафикциските романи, како свесност за фикционалноста на историите. Притоа, во метафикцискиот текст е потребно да се прави разлика меѓу акцентуацијата на дадениот историски период (Викторијанскиот период) и перципираната оценка што таа ја дава, и авторскиот акцент и интерференција со кои се дава оценката и ориентацијата од гледна точка на доцниот 20 век. Во тој правец сакаме

да ги разгледаме метафикциските текстови, како форма на пренесување говор во говор, преку кој се изразуваат развојот и промените во општествено постоење.

За подобро да го анализираме овој процес, ќе се исползуваме со тезата на Михаил Бахтин за туѓиот говор, која тој ја разработува во своето дело „Марксизам и филозофијата на јазикот“. Иако таа теза се однесува на лингвистичките карактеристики на јазикот и со неа се обидува да ја надмине лимитираноста на синтаксата во проучувањето на природата на јазикот, сепак, ние сметаме дека нејзините основни поставки можат да се применат за нашата проблематика. Ако го земеме романот како еден исказ што ги користи изразните средства на книжевниот јазик, тогаш, книжевните форми и текстови што влегуваат во неговата структура, претставуваат негови лексеми што тој ги позајмува и ги користи од вокабуларот на книжевноста.

2. Концептот на „туѓиот говор“ кај Михаил Бахтин

Пред да преминеме на примената на овој теоретски апарат, чувствуваме дека е потребно да дадеме едно кусо објаснување за поимот на 'туѓиот говор' кај Бахтин. Според него, „'туѓиот говор' претставува говор во говорот, исказ во исказот, но истовремено и говор за говорот, исказ за исказот“ (Bahtin, 1980:128). Бахтин наведува дека тој „претставува конструктивен елемент на авторскиот говор, влегувајќи лично во него, но туѓиот исказ во исто време е и тема на авторскиот говор, тој влегува во неговото тематско единство, токму како туѓ исказ, додека неговата самостојна тема влегува како тема на темата на туѓиот говор. Авторскиот исказ, кој во својот состав го примил другиот исказ, гради синтаксички, стилистички и композициски норми за негова делумна асимилација, за негово вклучување во синтаксичкото, композициското и стилистичкото единство на авторскиот исказ, чувајќи ја во исто време, барем во рудиментарна форма, првобитната самостојност (синтаксичка, композициска, стилистичка) на туѓиот исказ, без што неговата полнотија е недофатлива.“ (Bahtin, 1980:128-129) Со ова ни се покажува метод за инкорпорирње на туѓиот говор (текст) во структурата на метафикцискиот текст, без тој целосно да го изгуби своето самостојно значење, кое игра пресудна улога за неговото вклучување.

Понатаму, тоа ни дава и модел како се гради еден метафикциски текст, како се инкорпорираат туѓите текстови (од Викторијанскиот период) и како се гради структурата околу него. Метафикцискиот текст делумно се прилагодува на туѓиот текст или дискурс, но и самиот туѓ текст делумно

се прилагодува, со што се создава основата за нивна интеракција и пододнежен дијалог, што конечно ќе доведе до ново значење. Пример за тоа е поетесата Кристабел ла Мот, главниот историски женски лик во романот, која воедно е и отелотворување на женскиот глас во англиската поезија. Во нејзиниот лик е вграден ликот на Кристабел од познатата песна на Семјуел Колриџ, со целиот својзначенски полнеж, вклучително и нејзината незавршеност, која подоцна симболично се надополнува и заокружува преку заокружувањето на ликот на Ла Мот преку новите сознанија. Тоа ни дава основа да заклучиме дека во формите на пренесување на туѓиот говор е изразен активниот однос на едниот исказ кон другиот, и тоа, не само на тематски план, туку во стабилните конструктивни форми на самиот јазик. Секоја форма на пренесувањето на туѓиот говор на свој начин го перципира и активно го преработува туѓиот говор (тука спаѓа и метафикцискиот текст, како форма на пренесување туѓ говор). Во нив се одразуваат „основните и константните тенденции на активното перципирање на туѓиот говор, а тоа перципирање е втемелувачко за дијалогот“ (Bahtin, 1980:130), што ни дава основа и потврда за проучувањето на метафикцискиот текст како форма која ги содржи основните процеси на дијалогот, т.е. активното перципирање на туѓиот говор.

Важен поим што го објаснува преплетувањето на два различни говора во *Поседување*, говорот на Викторијанскиот период и говорот на доцниот 20 век, е говорната интерференција. Според Бахтин, таа се јавува кога „зборот истовремено влегува во два контекста што се пресекуваат во два говора: во говорот на авторот – нараторот (кој може да е ироничен, на пр.), и во говорот на јунакот (на кој не му е до иронијата)“ (Bahtin, 1980:155). Со говорната интерференција можат да се појаснат одредени лексички, структурни и смисловни дискрепанции во метафикциските текстови, кои произлегуваат од вмешувањето на говорот и контекстот на доцниот 20 век, а што, истовремено, доведува до разлагање, ориентирање, превреднување, реструктурирање на Викторијанските текстови и вредности. Тоа може да се илустрира со примерот на Бланш Главер, при што во структурата на нејзиниот лик, како метафикциски текст, тонот, структурата и содржината се земени од кодот на Викторијанскиот период, додека нејзината временска и вредносна ориентација и дејствување ѝ припаѓаат на создавачката дејност на авторот или на современиот код и вредносен хоризонт. Тоа особено се однесува на нејзините животни ставови, но и на уметничкото проседе, кое добива одредена валоризација дури од аспект на вредносниот хоризонт на 20 век.

Во случајот на метафикциската постапка во *Поседување*, Бајат како лексеми на својот израз ги користи книжевните форми и дискурси на Викторијанскиот период, кои ги организира и вметнува во развиената и веќе утврдената синтаксичка структура на романот. Тоа би бил доста прозаичен и еднодимензионален пристап и постапка ако тие се користат како чисти цитати што би служеле да ѝ се даде боја на приказната, но врз нив се врши интервенција во рамките на метафикциските текстови создадени во 20 век, преку постапката на имитација. Таа интервенција може да се согледа во два аспекта, од кои, едниот е нивно внесување како туѓ говор, чинејќи ја метафикцијата средство и метод за пренесување на туѓите текстови во современото авторско дело. Вториот аспект претставува директна интервенција во структурата, формата и јазикот на книжевноста од Викторијанскиот период во рамките на имитациските метафикциски текстови, со внесување јазични и тематски елементи што произлегуваат од дискурсите на доцниот 20 век, во вид на туѓ говор што врши влијание врз ткивото на оригиналните книжевни форми и доведува до негова реконтекстуализација. Првиот аспект ни ја открива формалната предност во користењето на метафикцијата, додека, вториот аспект, веќе, непосредно нè води кон осветлување на начинот на кој Бајат ја реализира темата на *Поседување* – препрочитување, превреднување и повторно толкување на Викторијанскиот период.

3. Видовите метафикциски текстови како форми на туѓ говор во *Поседување*

3.1. Биографијата како метафикциски текст

Како прв ќе го напомене биографскиот жанр, чии несомнени предности во ваков тип на историографски роман ги исползува Бајат. Биографијата не претставува опис само на животот на одредена личност, туку и на времето во кое тој или таа живееле. Притоа, биографијата, како подвид на историјата, ги има врз себе преземено истите атрибути на објективност и веродостојност, но и авторитетот на научен текст, со сета своја тежина во општествената перцепција. Бајат ја користи таа позиција на биографијата како почетна точка преку која ќе ни ги прикаже и пренесе традиционалните и утврдените општествени гледишта за минатото, т.е. за Викторијанскиот период, неговите вредности, живот и луѓе во овој случај. Главниот метафикциски текст кој го отелотворува овој биографски жанр со сите негови карактеристики е биографијата на Еш од Мортимер Кропер, *Големиот Венџрилоквисџ*. Во романот таа е претставена како

авторитативната биографија за животот на Еш, заедно со проектот за колекцијата Стант, каде што сите артефакти поврзани со неговиот живот ќе ја дадат дефинитивната слика за неговиот живот.

Се разбира, тоа не се единствените биографски текстови во рамките на *Поседување*, тука се и биографските податоци за Кристабел и Исидор ла Моти за Бланш Главер, како дел од предговорот на антологијата, текстови посветени на поезијата и животот на Ла Мот со наслов *Вклучувајќи се самата себеси, Ситрајтегиите на избегнување на Ла Мој*, како и фрагменти од книгата на Леонора Стерн *Мојивот и мајрицајта во џоемиите на Ла Мој*. Книгата и анализата на мотивите и поезијата на Ла Мот од страна на Стерн претставуваат антипод на класичното биографско четиво и инсистирање на фактичност на настаните, во нејзината феминистичко-психоаналитичка деконструкција на поетиката на Кристабел и акцентирање на сексуалноста и нејзината потиснатост, како детерминирачки фактор. Иако текстот на Стерн повеќе припаѓа на дискурсот на постмодерната книжевна теорија, а тој на Кропер на традиционалната книжевна биографија, сепак, Бајат успева да ги приближи овие два различни исказа и да покаже дека тие имаат нешто многу заедничко, иако тоа не е толку очигледно.

3.2. Писмата како метафикциски текст

Податливоста на метафикциските и книжевните текстови за прикажување на тие промени во општествената комуникација, особено примесите на современиот говор, јазик и начин на вреднување и претставување, кои се чувствуваат во структурата на старите традиционални текстови што ги сигнализираат тие промени, но и активниот процес на перцепција на претходниот период и негово авторско, но и општествено превреднување, можеме најпластично да го видиме во писмата што претставуваат суштествен дел од метафикциската структура на романот.

Бајат на почетокот планирала да биде епистоларна главната форма на романот, т.е. историјата на двата Викторијански поета да биде прикажана преку нивните љубовни писма. Писмата се базирани на кореспонденцијата што Роберт Браунинг ја водел со Емили Барет, подоцна Браунинг, преку кои течело нивното запознавање, заљубување и додворување. Тие претставуваат имитација на нивниот јазик, стил и содржина, особено на почетокот на нивната кореспонденција, кога овие писма се единствен начин преку кој можат да комуницираат и да се запознаат меѓусебно. На некој начин, можеме да кажеме дека овие писма се метафора за дијалогот помеѓу книжевните традиции и текстови ако ја земеме премисата

дека Еш е персонификација на машкото писмо, а Ла Мот на т.н. женско писмо, концепт што добива на значење и се развива во 20 век. Сепак, тука не запира нивниот метафоричен опсег, бидејќи писмата во романот претставуваат симбол, но и отелотворување на дијалогот помеѓу периодите, бидејќи со нивното откривање започнува новиот разговор помеѓу двата историски периода. Нивното испаѓање од копијата на книгата на Вико на Еш е почетната искра и импулс за повторно преиспитување на традицијата и за реинтерпретирање и повторно пишување на историјата и концептите што доцниот 20 век ги има за Викторијанскиот период и за неговото наследство, во согласност со теоријата на Вико за откривање на вистинската историја преку препрочитување на старите митови и легенди.

Овие писма се, исто така, уште еден вид хронотоп преку кој Бајат го воведува и го гради светот на Викторијанскиот период во романот. Епистоларната форма го овозможува тоа бидејќи писмата биле главен вид на комуникација во 19 век. Потоа, преку нив може да се воведат јазикот на периодот што таа го имитира, како и да се вклучат во хронотопот настани и ликови од дадениот период, како што се уметничките салони што ги организирале познати мецени и јавни личности, во овој случај, тоа е вистинската историска личност Креб Робинсон.

Значењето на писмата, како прво, лежи во тоа што се воведуваат Роберт Браунинг, како главен извор за ликот на Рендолф Хенри Еш и Емили Барет Браунинг, како еден од потенцијалните референци за Кристабел ла Мот, особено во нејзината врска и кореспонденција со Роберт Браунинг, како и делумно со нејзината улога како една од главните жени поети во 19 век, а во одредена мера и со нејзината најважна поема, *Аурора Ли*. Потоа, стилот на метафикциските писма го следат и имитираат стилот на нивните писма, почнувајќи од специфичниот израз и јазик во оригиналните писма, стилот на образованите слоеви во Викторијанскиот период, до текот на нивното постепено запознавање преку кореспонденцијата, без да се сретнат лице во лице, т.е. по текстуален пат. Писмата се првиот текст преку кој ние добиваме сознание за нив како личности и се првичното средство преку кое ние ја градиме перцепцијата на нивните ликови. Кристабел ла Мот не е претставена со име и презиме, туку преку генеричката титула Мадам, оставајќи го читателот да ја гради претставата за неа преку стереотипните идеи за Викторијанската жена во градските салони и за нивната комуникација во рамките на тој општествен круг.

Тоа е една од стратегиите во градењето на метафикциските текстови и конструкти во *Поседување*, почнувајќи од стереотипните и традиционалните значења и форми, независно дали се работи за ликови, поеми,

текстови од секојдневните жанрови (дневници, писма) или научни текстови во кои потоа се воведуваат нови елементи што ќе помогнат да се откријат или развијат нови значења од гледна точка на сегашноста и нејзиниот видокруг. Писмата претставуваат само нацрт, уште немаат конечна форма.

Преку јазикот на писмата ги согледуваме нормите на комуникацијата и нормите на изразување, како и моралните и општествените кодекси на однесување, во овој случај, тоа е преку учтивиот тон на обраќање кон една дама. Но, сепак, тука има пробивање и на други елементи, на туѓ говор, како што би рекол Бахтин, што укажува дека има интервенции во структурата на јазикот и на општествените односи што тој јазик ги зачувал и ги одразува и пренесува. Тие тука најочигледно се дадени во пречкртаните реченици што имаат повеќекратна улога. Првата улога е да ги покажат вистинските намери што ликот ги потиснува поради очекувањата за однесувањето на општеството, т.е. моралната забрана и осуда за комуницирање со друга жена, на човек во брак, како што е Еш. Втората улога е, токму, да го прикажат тоа двојство во Викторијанското општество, на постоење два јазика, еден јавен, кој е претставен во делот од писмото што јасно се чита, и втор, таен, потиснат, кој е симболизиран со чинот на пречкртување, еден вид на поништување, негирање на постоење, па дури и забрана. Третата улога на овие пасуси е да ни укаже дека се работи за вметнати елементи во писмото, кои не би требало да припаѓаат таму, дека, на некој начин, се вметнати од туѓа рака, т.е. од Бајат. Тие го претставуваат гледиштето на доцниот 20 век, неговите сознанија за односите во Викторијанскиот период, кои се стекнати дури по неговото завршување преку истражувањето на фактите и настаните што официјалната историја и традиција се обидела да ги потисне и сокрие. Токму тие ја покажуваат рестриктивноста на Викторијанскиот морал и неприфаќањето на еднаков однос помеѓу маж и жена. Четврто, тие укажуваат на тајноста и неприфатливоста од страна на општеството на нивната идна врска, што подоцна ќе се открие во текот на романот. Петто, тука имаме и сликовито прикажување, речиси графичко, на испливувањето на површина на метатекстот на скриените и потиснатите факти и значења.

*we were able to say so much,
that was significant, simply to each other. I cannot surely be
alone in feeling*
(Byatt, 1990: 3)

Значајно е што првото писмо завршува кога Еш зборува дека, едноставно, си кажале толку многу еден на друг, кога се обидува да ги искаже

своите искрени чувства и да потврди дека не е осамен во своите чувства, дека истите се споделени од страна на Дамата, т.е на женското писмо, женскиот лик Кристабел.

Второто писмо е, веќе, подолго и напишано со посигурна рака, без прекини, како да е Еш веќе сигурен во своите намери и чувства, наспроти општествените норми и правила што би го спречиле да ги искаже. Првиот дел на писмото ги повторува фактите што се веќе познати од првото писмо, додека, веќе, во вториот пасус дознаваме нови детали што го прошируваат хоризонтот на нашето спознавање на ликовите и настаните. Веќе преовладува тонот на увереност дека разбирањето меѓу двата поета е вистинско, додека, тонот и стилот на реченицата добиваат призвучи на современ регистер. Тука дознаваме и лични факти за Еш, дека е средовечен поет кој е недоволно сфатен од средината и дека неговото дело се смета за енигматично и премногу опскурно за да биде сфатено од неговите современици. Тие значења тој не ги смета за реализирани значења, бидејќи не се разбрани, сè додека не стапат во контакт и дијалог со сроден ум и читател, како што е непознатата Дама (тоа се надоврзува на идејата на Бахтин дека не постои значење надвор од комуникацијата, надвор од дијалогот). Во писмото се споменуваат и некои од неговите песни, драмски монолози, каде што главни ликови се историски личности, како Александар Селкирк, Џон Банјан, Инез де Кастро, преку кои тој говори за одредени теми и прашања на своето време. Сите тие се показатели и референци кои јасно укажуваат на интертекстуалната основа на градењето на ликот на Еш врз основа на животот и делото на Роберт Браунинг, како и на неговото користење на драмската персона, како средство за претставување и интерпретација на историјата.

Понатаму во писмото за прв пат се презентира и темата за Самовилата, темата за Мелузина, која е главната тема на големата фантастична поема на Ла Мот, при што се укажува дека тоа ќе биде оригинално дело, како што подоцна и се покажува. Повторно се споменува Вико и неговите идеи за историјата на примитивните раси - неговата идеја дека древните богови и херои се персонификации на судбините и аспирациите на луѓето, кои произлегуваат како метафори од колективниот ум, како што и метафорите, и настаните, и ликовите во нивните дела претставуваат персонификации и симболи на нивната судбина и на нивните надежи и аспирации. Оттука, нивната приказна ја отелотворува приказната на нивните современи еквиваленти – Роланд и Мод, додека, пак, приказната на овие два лика е отелотворување на современите состојби, аспирации и стремежи во денешното општество, предадени преку една наративна

форма. Се истакнуваат и креативните аспекти на Самовилата (не се открива дека тоа е Мелузината, тоа е дел од постепеното откривање на скриените значења, кои со внимателна и посветена потрага Роланд и Мод, но и читателите, ќе ги откријат во текстовите), како што се градењето и живеењето во замоци, но и нејзините вистински земјоделски реформи, т.е. аспектот на женскиот дух, како креативен и градителски, плодноносен. Тој аспект бил потиснат од официјалната историја и митографија, како што била потисната вистинската креативност на женското поетско писмо во Викторијанскиот период, нив треба да ги открие современиот ум, а тие во тоа време биле чудни, дури и застрашувачки (и тука може да најдеме пример на пробивањето на современиот дискурс на Бајат, според теоријата на Бахтин за туѓиот говор).

Во последните два пасуса повторно доаѓа до појава на пречкртани реченици и зборови, како укажување на потиснатите вистински значења, за кои официјалниот јазик и комуникација на Викторијанскиот период не дозволувале да бидат изречени јавно. Но, тука тие повторно се пробиваат, како интервенција на современиот историски и критички дискурс, за да стапат во дијалог и да ја оспорат официјалната верзија.

*„I cannot but feel, though it may be an illusion induced
by the delectable
drug of understanding, that you must in some way share
my eagerness that
further conversation could be mutually profitable that we
must meet. I cannot
do not think I am can be mistaken in my belief that our meeting
was also important interesting to you, and that however much you
may value your“
(Byatt, 1990: 6)*

Пречкртаните зборови доаѓаат веднаш по зборот *understanding* (разбирање), што е графиски нагласено, како укажување дека вистинското разбирање било одречено, неможно и забрането. Тука се зборува и за илузијата на вкусната дрога на разбирањето, илузијата дека разбирањето е конечно, но и за дуалната природа на разбирањето, која може да нè залаже како дрога, но и која може да нè понесе до вистината, субјективната и објективната природа на разбирањето, до која, според идеите на Вико, но и на поставките на Бајат единствено може да се дојде преку текстовите, независно дали се митови, легенди, истории, романи или слични фиктивни дела. Други пречкртани зборови се *am* (сум), кој е заменет со *can* (може), *important* (важна), кој е заменет со *interesting* (интересна), заменети

се изразите на сигурност, на поголем степен на значајност со изрази со понизок интензитет заради сударот со нормите на официјалниот јазик.

„But you did come out, so I may hope that you can be induced to vary your quiet days with I am sure you understand“
(Byatt, 1990: 6)

Последната реченица е многу индикативна со нагласувањето на фактот дека Ла Мот излегла од својата изолација и осама, како што и писмото на иницијатива на Роланд излегува од изолацијата на копијата на Вико, како што наскоро ќе излезе на виделина и приказната за Ла Мот и Еш. Последните две реченици се незавршени, оставаат простор за неизвесност за тоа што следи, но и се прекинуваат во моментот кога Еш преоѓа во акција, од пасивен станува активен чинител, како што сега ќе стане и Роланд, во своите напори да ја извади тајната од местото каде што се крие, како што херојот и ловецот Еш ќе ја извади Ла Мот од нејзината кука во надворешниот свет и живот. Втората функција на незавршената реченица е да го имитира принципот на авантуристичките и сериските романи за прекинувањето на настаните во највозбудливиот и најнеизвесниот момент, за да се задржи вниманието на читателите, но и какореференца на присуството и примената на овој жанр. Ова е еден од пресвртните моменти, или како што ги нарекува Бахтин, моментите на праг во неговата *Поеџика на Досјоевски* (Bahtin, 2000), каде што херојот на романот се наоѓа на пресвртница. Подоцна во анализата на романот ќе видиме дека во тие моменти се случуваат најзначајните откритија и лични трансформации на ликовите.

Овие два пасуса се само фрагменти и почетни незавршени форми од поголемиот корпус на писма помеѓу Еш и Ла Мот, кои заземаат многу важно место во структурата и дејството на *Поседување*. Тие претставуваат едно навестување, една енигма што јунаците, но и читателот треба да ја откријат и да ја разрешат во текот на романот, што ни укажува на методот на Бајат во градењето на метафикциските текстови. Таа се служи со презентирање на фрагменти од поголемите псевдотекстови како средство за акцентирање на одредени аспекти на ликовите, или за да ја придвижи приказната нанапред. Но, тоа акцентирање само на одредени делови од поголемите текстови може да се интерпретира и како истакнување на вредносните моменти на книжевноста и историјата на Викторијанскиот период, кои потпаѓаат во видокругот на доцниот 20-век, а кои не биле перципирани или вреднувани од претходните периоди.

Тоа што треба да се спомене во однос на епистоларниот жанр како конститутивен елемент на метафикциската структура на романот, е тоа што тој не се ограничува само на кореспонденцијата помеѓу Еш и Ла Мот. Во романот се влучени и писмата на Еш до својата жена, како и писмата до други лица кои останале како историска трага за ликот на Еш, како што се писмата до предокот на Кропер, Присила Пен Кропер и до неговото мало кумче. Тие ја претставуваат официјалната историја, тие се, веќе, опфатен и обработен текст и дел од официјалната нарација за Еш и неговиот период. На некој начин, можеме аналогно да кажеме дека тие се дел од официјалното писмо и јазик, за разлика од тајната кореспонденција помеѓу Еш и Ла Мот, па дури и Ла Мот и Елен Еш, која била симболички потисната и скриена, чекајќи го вистинското време за да биде откриена и осветлена. Сè до моментот на откривањето и интегрирањето во официјалната нарација, тоа скриено писмо претставувало само значенски потенцијал на јазикот и текстовите, кој се наоѓал потиснат под површината на усвоената форма на перцепција и толкување, која била валидна во одреден период. Тоа што е важно за нашата анализа на формата и функцијата на метафикцијата е тоа што патот до откривањето на скриените потенцијални значења лежи преку препрочитувањето и превреднувањето на старите текстови и форми, што според Бахтин е неопходна постапка за секое ново општество.

3.2. Дневниците како метафикциски текст

Истата постапка на градење и користење на фрагменти на книжевните жанрови Бајат ја применува и во однос на дневниците, како еден животен жанр што е важен извор на историски факти и на општествената меморија. Во романот, освен дневникот на Креб Робинсон, претежно, тоа се дневници на женските ликови, како една од пораширените книжевни норми што на жените од 19 век им биле на располагање за креативно изразување. Оттаму, важен извор за претставување, но и за преобликување на перцепцијата за животот на жените и нивното писмо се дневниците на партнерите на главните ликови, Елен Еш и Бланш Гловер. Можеме да кажеме дека и во нивните дневници е прикажана разликата помеѓу официјалното и потиснатото писмо и јазик на периодот. Елен Еш, како жена на големиот поет Еш, дел од општествено дозволената заедница на бракот, е отелотворување на ликот на Викторијанската жена, која е пожртвувана и предана, целосно посветена на својот брак и на својата религија и чиј глас е потиснат од машкиот глас на Еш. Јазикот и содржината на нејзиниот дневник, преку кој ние ја добиваме визурата на нејзиниот лик, на површината целосно ја потврдува таа слика и перцепција. Таа пишува

за нејзиниот брачен живот, за трудот што го вложува за да му помогне на својот генијален сопруг, за посветеноста на домашните задачи, за проблемите со послугата. Приказната за слугинката Берта, која вонбрачно забременува и која сакаат да ја испратат во прифатилиште за паднати девојки со помош на локалниот свештеник, е само дополнителен показател на строгоста и неприкосновеноста на Викторијанскиот морал, чиј симбол во романот е Елен Еш.

Од друга страна, дневникот на Бланш ни ја исцртува другата страна на спектрумот, положбата на жените во тоа време, кои се обидуваа да живеат самостојно и надвор од пропишаните норми на Викторијанското општество. Бајат тоа го прави на вешт начин, чинејќи го ликот на Бланш целосен опозит на официјалниот стереотип на Викторијанската жена, Елен Еш. Бланш Главер, исто така, живее со својата партнерка, во заедница која од современите критичари е навестена и протолкувана како хомосексуална, форма на заеднички живот кој излегува вон границите на општествено прифатливите и одобрени институции. Тие се обидуваат да се посветат и да живеат од нивната уметничка работа, начин на живеење на кој не се гледало добронамерно од страна на општеството и кој не се сметал како соодветен за жени. Нејзиниот дневник, дискурсот преку кој го запознаваме нејзиниот лик, говори, речиси, за истите теми како и тој на Елен Еш: домашниот живот, животот со партнерот, проблемите со послугата, посветеноста на домашните задачи и работи, но во нејзиниот израз тие добиваат позитивна и ослободувачка конотација, како една од формите за изразување на женската креативност, наместо дејства што водат кон нејзино ограничување и подредување. Неговиот статус на потиснато и неофицијално писмо се потврдува со фактот дека дневникот е откриен и проучен како важен историски документ дури во 20 век, од гледна точка на интересирањата и стратегијата на феминистичкото движење. Но, самата нивна идеолошка спротивставеност прави овие два текста да стапат во дијалог помеѓу себе во моментот кога околностите ги донесуваат во истиот видокруг. Стратегијата за сопоставување и активирање на два различни општествени и идеолошки говора е посредувана со интерференцијата на современите дискурси, кои се препознаваат како нови елементи во веќе претходно утврдените форми. Тоа можеме да го забележиме во присуството на јазични современи форми, но и во присуството на современи теми, како што е присуството на забранетата хомосексуалност, сомнежот во оправданоста на официјалниот морал и положбата на жените, како и тематските преокупации во уметноста, како кај Бланш Гловер, така и, подоцна, кај Елен Еш. Дијалогот што се вос-

поставува помеѓу двата говора во рамките на жанрот на личниот дневник, доведува до откривање на сличности помеѓу нив, кои на прв поглед не биле достапни за општествената перцепција, што е симболично прикажано со откривањето на нивната средба и со уметничките нагони и инстинкти на Елен Еш, кои се потиснати и скриени под површината на официјалните текстови, слично како и уметноста на Главер.

Третиот дневник, кој испливува на површината на крајот од романот е на внуката на Кристабел Ла Мот во Бретања, Сабин де Керкоз. За разлика од претходните два дневника, настаните опишани во него се случуваат од другата страна на границата, во Бретања. Токму тоа и го карактеризира овој метафикциски текст, неговото структурирање на границата помеѓу историското и книжевното, реалното и митското, неговата лиминалност како функција на презентацијата. Бајат ја користи симболиката на преминувањето на границата во друг свет за да изгради еден хронотоп што е историски и временски заснован, но во исто време е и безвремен, вонвремен, фикционален. На тоа ни укажува и изборот на книжевните жанрови и форми во овој миниметафикциски текст, кој претставува еден микрокосмос на структурата на макрометафикциската структура на романот на Бајат. Во рамките на фиктивниот дневник, врз подлогата на реализмот се вклопени и се мешаат жанровите и дискурсите на митологијата, фолклорот, бајката, христијанската религија, празноверието, готскиот роман, поезијата, книжевната теорија. Во самиот метафикциски псевдодневник се вметнати и метафикциски текстови на бајки, како што се бајката раскажана од слугинката Годе, приказната од бретонската митологија за Кралицата Дахуд, како и поезијата на Кристабел Ла Мот. Но, сето тоа не би било доволно да ја надмине границата на чисто илустрирање и површно нанесување на патината на периодот. Тоа што овозможува овој текст да кореспондира со своето време е вклучувањето на нишките на современите критички дискурси и општествени преокупации. Неколку примери за тоа можеме да најдеме во присуството на психоаналитичкиот дискурс, преку Едиповиот комплекс на Сабин кон својот татко, нејзината желба да стане автор и нејзините идеи за книжевноста, како и дискусиите за природата на книжевноста што ги води со Кристабел, кои многу им должат на современите книжевни теории. Сабин, на некој начин, и самата како лик се наоѓа на раскрсница, на праг. Таа треба да реши дали ќе тргне по патот на Елен Еш и да му се посвети на бракот, или да ја следи судбината на Кристабел и Бланш Главер и да ѝ се посвети на уметноста, независно од општествената и личната цена што треба да ја плати. Во романот, аналогно на двојството со кое се соочува и кое и наметнато, таа

ќе се обиде да тргне и по двата пата. Таа објавува три романа, од кои, еден е заснован на митот за Кралицата Дахуд, чија хероина е со силна волја и личност и се спротиставува на конвенционалните женски доблести, но завршува трагично, давејќи се бремена откако ја уништува среќата на две семејства, симболизирајќи ги судбините на Кристабел Ла Мот и Бланш Главер. Сепак, Сабин не може да го избегне конвенционалниот пат на жените на нејзиното време, не доживувајќи книжевна слава, венчавајќи се со здодевен сопруг и умира при породување на своето трето дете, оставајќи дури 20-от век да го открие нејзиниот книжевен талент.

Во нејзиниот лик можеме да го видиме постепеното приближување на различните историски, книжевни и современи жанрови и говори и, веќе, стапувањето во активен дијалог. Тој дијалог сè уште не е завршен и не може да се доведе до некој, донекаде, стабилен заклучок, бидејќи тоа не го дозволува општествената ситуација на периодот во кој живее, втората половина на 19 век. Меѓутоа, мораме да укажеме дека приказот на зачнувањето и течењето на овој дијалог, кој ќе добие своја материјализација еден век подоцна, е овозможен со првичното позиционирање, сопоставување и стапување во контакт на различните дискурси во рамките на метафикциски текстови што претходат во романот. Дијалогот што се води не би бил можен ако тие не се искористени како структурни елементи на метафикциските текстови кои се распоредени во конвенционалните матрици на книжевните жанрови и нивните традиционални форми. Во овој случај, тоа се ликовите на Кристабел Ла Мот, Бланш Главер и Елен Еш, чија биографска, карактерна, симболичка и наративна структура е изведена и преку конвенциите на традиционалните жанрови на дневникот и писмото.

4. Заклучок

Преку метафикциската постапка, А. С. Бајат врши една сложена операција на апропријација на историската наратива за Викторијанскиот период. Бајат се обидува низ сеопфатниот интерпретативен процес што ги опфаќа двата историски периода, да ја надгради веќе постојната наратива со идеите и сознанијата на своето време, доцниот 20 век. Таа не врши само критика и раскринкување на класните, политичките, општествените и економските разлики и неправди на Викторијанскиот период, туку се обидува, преку реинтерпетирање и ново впишување на новиот историски наратив, да ги надмине. На тој начин таа успева преку ликот на Кристабел Ла Мот да ја легитимизира и интегрира целата скриена и

потисната историја на жените во официјалниот историски и општествен наратив. Преку ликот на Рендолф Еш, Бајат успева да ја ревитализира и оживее Викторијанската литература, која во поголемиот дел од 20 век доживуваше ревизија и беше прогласена за застарена и несоодветна да одговори на новите општествени и книжевни барања. Со тоа покажува дека метафикцијата е отворен и флексибилен модел што не дејствува монолошки, туку е отворен не само за дијалог со минатото, туку и со идните генерации, факт што е потенциран со незавршениот идентитет на Роланд и Мод, кои дури во иднина треба да се развиваат, симболично олицетворување на отвореноста на текстот за нови толкувања.

Користена литература

Bahtin, M. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd, Nolit.

Bahtin, M. (2000). *Problemi poetike Dostojevskog*. Beograd:Zepter Book World,

Byatt, A. S. (1990). *Possession: A Romance*, London, Random House.

Byatt, A.S. Choices: On the Writing of Possession, On Herself, Essays and Articles, asbyatt.com

Milan Damjanoski

METAFICTION AS A FORM FOR TRANSMITTING OTHERS' SPEECH IN THE *POSSESSION* OF A.S. BAYATT

Abstract

In this paper we want to look at the process of creating metafictional texts as a form of interaction of different social, ideological and literary discourses. The subject of our analysis will be the historical novel *Possession* by A.S. Bayat, which we consider to be a suitable work for this type of research, as a metafictional text that juxtaposes two different historical periods, the Victorian and the modern period in Great Britain. In order to better analyze this process, we will use Mikhail Bakhtin's thesis on foreign speech, which he elaborates in his work "Marxism and the Philosophy of Language".

Keywords: A.S. Bayat, Possession, Mikhail Bakhtin, metafiction, the alien speech